

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Культура професійного спілкування»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 «Психологія»

За темою № 3: «Основні етичні категорії».

м. Харків 2023 рік

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник:

Доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філософських наук, доцент Могільова С.В.

Рецензенти:

Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю.А.

Професор кафедри теоретичної і практичної філософії ім. Й.Б. Шада ХНУ імені В.Н. Каразіна, доктор філософських наук, професор Прокопенко В.В.

Лекція.

Тема: Основні етичні категорії.

План.

1. Категорії етики.
2. Добро і зло.
3. Насильство і ненасильство.

Література.

1. Етика ділового спілкування: навч.посібник / В. Г. Воронкова, А. Г. Беліченко, В.В. Мельник. - Львів: Магнолія 2019. - 312 с.
2. Етика ділового та повсякденного спілкування. Кубрак О. В. Видавництво: Університетська книга, 2023. – 222 с.
3. Комунікація і культура в глобальному світі. Євген Бистрицький, Сергій Пролесєв, Роман Зимовець. Видавництво: Дух і Літера, 2020. – 416 с.
4. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. Джеймс Борг. Видавництво: Фабула, 2019. - 304 с.

1. Категорії етики.

Категорія (грец. *Kategoria* - висловлювання, звинувачення; ознака) - гранично загальне поняття.

Категорії етики - це основні поняття етики, що відображають найбільш суттєві сторони і елементи моралі. Вони мають нормативно-оцінний і ціннісно-орієнтований аспекти їх змісту.

Традиційні етичні категорії включають в себе елементи ідеального характеру, тобто того, що пропонується виконувати, тлумачення того, якими мають бути уявлення людини про добро і зло, обов'язок, совість, щастя, гідність, сенс життя і які способи їх досягнення в практичній моральній поведінці.

Основні категорії етики:

Добро і зло виступають як критеріальні категорії, на ґрунті яких явища суспільного життя підрозділяються на моральні і аморальні.

Борг і совість - це категорії, що відображають особливості контрольних механізмів моральної свідомості.

Честь і гідність відображають моральні якості особистості або соціальної групи.

Категорії сенсу життя і щастя несуть в своєму змісті моральні орієнтири моральної свідомості, програмні установки морального життя особистості, риси морального ідеалу.

До основних категорій етики також відносять такі: свобода і відповідальність, справедливість, любов тощо.

2. Добро і зло.

Моральна регуляція носить оціночно-імперативний характер. І це означає, що мораль завжди оцінює і велить. Вона наказує чинити згідно добру і забороняє слідувати злу, заохочує добру, справедливу поведінку і світлі доброзичливі думки, а засуджує зlodіяння і погані темні пристрасті.

Тому добро і зло - фундаментальні категорії етичної свідомості, від змісту яких залежать усі інші етичні уявлення.

Як же можна в самій загальній формі визначити добро?

Добро є те, що оцінюється позитивно, розглядається як важливе і значуще для життя людини і суспільства. Добро є те, що дозволяє людині і суспільству жити, розвиватися, благоденствувати, досягати гармонії і досконалості.

Виходячи з того, що гуманістична етика в центр ставить людину, її унікальність і неповторність, її щастя, потреби і інтереси, **перший критерій добра** - все те, що, сприяє самореалізації сутності людини, її саморозкриттю, самовиявленню. **Другий критерій добра** і одночасно умова, що забезпечує самореалізацію людини, - гуманізм і все, що пов'язано з гуманізацією людських стосунків.

Добро і благо.

До поняття добра дуже близько за змістом поняття блага, вони нерідко виступають як синоніми. Потрібно розрізняти ці поняття. У широкому сенсі добро тотожне благу. Власне, таким був первісний зміст вживання поняття добра. Добро все те, що сприяє виживанню, збільшення потужності роду, що здатне дати надійний захист від ворогів. Ми говоримо: «Він накопичив багато добра» або «Там був достаток матеріальних благ». Зло відповідно - все протилежне. У повсякденній мові обидва слова характеризують не тільки моральну поведінку, але і матеріальний достаток. Поступово в етичних вченнях було сформульовано більш вузьке розуміння добра як правильної поведінки. Тобто до добра перестали відносити такі явища, як багатий урожай, життєдайний дощ і т. д. Після цього категорії блага і добра отримали своє різне визначення. Благо виявилось ширше морального добра. Категорія ж зла продовжувала використовуватися як протилежне і благу і добру.

Доброта і чеснота (доброчесність).

Поняття добра співвідноситься з двома іншими поняттями - доброти і чесноти.

Доброю ми називаємо людину, яка несе людям добро, зрозуміле як любов, допомогу, благовоління. Добрий не буває агресивним і ніколи насильно не нав'язує благ, залишаючи іншим свободу вибору.

Доброта - якість людини, що виражає себе в практичному житті, в поведінці людей, вона характеризує цілісність особистості. Тому не можна бути добрим в душі, але жорстким, грубим, авторитарним в поведінці. Така поведінка руйнує доброту. Доброта пов'язана зі здатністю поступитися власними інтересами та амбіціями заради блага іншої людини, вона принципово неогоїстична.

Доброчесність не тотожна доброті.

Чеснотами ми називаємо морально-похвальні людські якості, а вони в різних культурах і в різні епохи істотно розрізняються. Так, наприклад, головними чеснотами стоїчного мудреця були безпристрасність, суворість і безжалісність, мужність і неухильне виконання обов'язку. Гордість теж відноситься до стоїчних чеснот. На противагу цьому провідними християнськими чеснотами виступають смиренність і невибіркова співчуваюча любов, яка звернена навіть до ворогів. А гордість, гординя - навпаки, зараховується до пороків. В рамках однієї і тієї ж моральної системи різні чесноти висловлюють різні грані добра.

Добро і користь (рус. Польза).

Дуже важливо розрізняти поняття добра і користі (від слова «корисний»). Справа в тому, що починаючи з XVII-XVIII ст. в Європі формується уявлення про мораль як систему взаємної корисності (утилітаризм). Між добром і практичною користю ставиться знак рівності. Ці ідеї отримують розвиток у англійських авторів-утилітаристів XIX в. І. Бентама і Дж.-Ст. Мілля, а потім відтворюються в новій формі в філософії американського прагматизму (Ч. Пірс, У. Джемс, Д. Дьюї).

Відповідно до цих поглядів, добро є все, що корисно, тобто все, що відповідає задоволенню будь-якої потреби людини. Зведення добра до користі приватного суб'єкта (людини або групи) розмиває критерії між добром і злом.

Дійсно, для здобуття якихось благ і задоволення своїх потреб може бути дуже корисно (вигідно) кого-небудь убити або пограбувати. Це допоможе досягти особистої мети і отримати шукане задоволення - багатство чи владу. Однак чи можна це назвати добром? Чи є доброю подібна поведінка? Чи може вона бути оцінена безумовно позитивно?

У моральній свідомості справжнє добро - це те, що є добром для всіх, для людства в цілому і для кожного індивіда. Зрозуміло, таке добро дуже абстрактно в світі, де стикаються потреби, бажання і думки.

Етичні цінності.

В цілому до цінностей етики відносять і користь, і задоволення, і насолода і т. д. Але в моралі конкретних культур безсумнівним добром, яке не може бути зведене до корисності, виступають вищі цінності. Вони самоцінні, не утилітарні, навпаки, всі зусилля індивіда робляться заради їх здобуття.

У релігійній моралі це єднання з Богом, спасіння душі, милосердне ставлення до інших людей.

За рамками релігії вищими моральними цінностями є гуманність, справедливість, любов. Вищою моральною цінністю може бути самореалізація людини, зрозуміла як його гармонійна взаємодія зі світом, творчість, благо Батьківщини. Це ті види відносин, які не приносять конкретної матеріальної вигоди, практичного успіху. Навпаки, заради них люди жертвують багато чим іншим.

Ще один момент, який відрізняє користь від добра, це безкорисливість добра.

Корисне неодмінно повинно принести благо особисто мені або групі, з якою я себе ідентифікую. Тому відносини корисності оплатними (возмездность): я роблю кому-небудь щось корисне з розрахунком на те, що отримаю адекватну відповідь. Баш на баш. При цьому я боюся продешевити і отримати менше, ніж віддав.

Добро, оскільки воно не женеться за задоволення егоїстичного інтересу, має можливість бути щедрим і не вимагати моментальної винагороди. Точніше, воно взагалі не вимагає винагороди, а може лише сподіватися на неї. Тому дісне добро можливо робити тільки за умови великого душевного багатства. Справжнє добро твориться без розрахунків, із самої потреби виливати любов, дарувати її світу і людям.

Таким чином, будучи пов'язаними між собою, добро і користь дуже різні.

Зло - це те, що руйнує життя і благополуччя людини. Зло - завжди знищення, придушення, приниження. Зло деструктивно, воно веде до розпаду, до відчуження людей один від одного і від життєдайних джерел буття, до загибелі.

У філософії відомі такі концепції добра і зла.

1. Етичний інтелектуалізм, або просвітницька концепція, яка стверджує, що зло пов'язане із незнанням. Досить удосконалити систему освіти, як зникне і зло, так вважав Сократ, так думали Просвітителі. Необхідно розвивати інтелект, освіту, удосконалювати науку.

2. Етичний оптимізм, який стверджує, що зло - це маленький фрагмент світу, в якому все прагне до добра (стоїки). Зло навіть необхідно для утвердження добра. Все, що нам здається, як зло, насправді служить порядку і красі світу як цілого. Світ як ціле добрий. В рамках цього підходу прийнято розглядати зло як тимчасове випробування, що служить, в кінцевому рахунку, цілям торжества справедливості і правди (Плотін, Г. Лейбніц).

3. Соціальний детермінізм бачить джерело зла в соціальних недосконалості і несправедливості (марксизм). Причина зла - не в слабкості інтелекту, а в поганих соціальних умовах: злидні, погане виховання, важкі умови життя - все це створює ґрунт для здійснення порочних вчинків.

4. Теорії психоаналізу бачать джерело зла в природі людини, а саме, в сфері несвідомого (А. Шопенгауер, З. Фрейд, Ф. Ніцше).

5. Антропологічні теорії (М. Бубер, М. Шелер, Е. Фромм) продовжують лінію психоаналізу, розглядаючи зло як більш фундаментальну і первинну характеристику людини, що визначає її найбільш глибоку, але ретельно приховану сутність. Добро і зло в їх антропологічній дійсності є не двома однорідними структурами, як їх зазвичай вважають, а зовсім різнорідними. Вони не сприймаються людиною одночасно. Поняття про добро є вторинним, тоді як зло існує від самого початку і первинно

6. Російська моральна філософія ототожнює добро і особисте моральне вдосконалення людини, підвищення духовності і гуманізацію всього суспільства.

Зло, що існує в світі, може бути розділене на три види:

Перший - фізичне, або природне, зло. Це всі природні стихійні сили, які руйнують наше благополуччя: землетруси і повені, урагани і виверження вулканів, епідемії і звичайні хвороби. Історично природне зло не залежить від людської волі і свідомості.

У сучасному світі багато явищ природного зла прямо пов'язані з масштабною діяльністю людства, з порушенням екологічного балансу. І все-таки шторми і смерчі, зливи та посухи - перш за все дія об'єктивних стихій - зло неминуче і від нас не залежить.

Другим видом об'єктивного зла є зло в суспільних процесах.

Правда, воно відбувається вже за участю людської свідомості, але все-таки багато в чому крім нього. Так, соціальне відчуження, яке знаходить вираз у класовій ненависті, насильстві, в важких почуттях заздрості, зневаги, народжується з об'єктивного процесу розподілу праці, який неминуче призводить до приватної власності і експлуатації. Точно так само об'єктивне протистояння інтересів - боротьба за землі, джерела сировини - обертається агресією, війнами, в які багато людей виявляються втягнутими проти своєї волі. Будучи зразково-моральною, хорошою, порядною людиною, можна волею долі виявитися в епіцентрі соціального зла, яким є війна, революція, рабство і т. д.

Третій вид зла - зло, суб'єктивне за походженням, власне моральне зло. Зрозуміло, що в реальності воно далеко не завжди існує «в чистому вигляді», і все ж таки ми зобов'язані говорити про нього. Моральним злом ми називаємо то зло, яке відбувається при безпосередній участі людського внутрішнього світу - його свідомості і волі. Це зло, що відбувається і що робиться за рішенням самої людини, за її вибором.

Сучасні дослідники виділяють два **основні різновиди морального зла - ворожість і розпущеність.**

Ворожість - це прагнення до руйнування, агресія, насильство, гнів, ненависть, бажання загибелі, придушення інших. Це зло активне, енергійне, що прагне знищити чуже буття і благополуччя. Воно спрямоване назовні.

У ХХ ст. філософи і психологи багато займалися проблемою ворожості. Існує цілий ряд версій щодо причин цього різновиду морального зла і його вкоріненості в людській природі.

Теорії виникнення ворожості:

- Так, Зигмунд Фрейд вважав, що поряд з прагненням до життя - Еросом - в людині є також інстинкт смерті - Танатос. Він змушує людей прагнути до смерті, руйнування, знищення, і якщо індивід не спрямує силу і енергію свого Танатоса на інших, то він знищить самого себе.

- Теорія «фрустрації - агресії» вважає, що ворожа поведінка завжди провокується блокуванням (фрустрацією) якоїсь цілеспрямованої

спрямованості. Суб'єкт, якого веде якась потужна потреба, бажає отримати шукане і відповідає на перешкоду люттю.

- Нерідко пусковим механізмом активної ворожості є страх: той, хто перейшов від оборони до нападу, вже не відчуває цього болісного і принизливого почуття.

- Цілий ряд теорій пов'язують ворожість і агресію, властиву людям, з соціальним навчанням. Суспільство часто схвалює ворожість, нагороджує за неї і навчає своїх членів агресивної поведінки, її формам і прийомам.

- Цікаву соціокультурну трактування жорстокості і руйнівності дає Е. Фромм. Він вважає, що «злаякісна агресія», та, що не є обороною, а виступає пристрастю до руйнівності в чистому вигляді, є результатом того, що людина невірно проживає своє життя, не реалізує людських сутнісних сил.

Незважаючи на численність теорій, жодна з них не дає достатньо вичерпного пояснення непереборної людської ворожості по відношенню до ближніх і тим більше не може вказати «чарівного засобу» для позбавлення від неї.

Розпущеність - інший різновид морального зла - об'єднує такі людські пороки: малодушність, боягузтво, лінь, холопство, невміння впоратися зі своїми вабленнями, бажаннями і пристрастями. До розбещеності можна віднести жадібність, обжерливість, хтивість, невгамовну пристрасть до самих різних задовольнень.

Розпущена людина легко піддається спокусам, не дарма християнство стверджує, що диявол опановує душею двома шляхами - або силою, або оману.

Вся історія розвитку моралі і моральної філософії – це наполеглива боротьба з розбещеністю, розпустою, і треба сказати, що до перемоги ще дуже далеко. Розпущена людина не дотримується імперативів благовоління до інших, тому що не здатна відмовитися від своїх задовольнень, якими б вони не були грубими, шкідливими для здоров'я і збоченими. Егоїзм і тілесні пристрасті переважають в ній і витісняють всяку діяльну турботу про ближніх. Вона слабка перед власними бажаннями, вона їх слуга і раб. По суті, поступатися своїм вабленням набагато простіше, ніж їм протистояти, і розпущений з легким серцем віддається своїм слабкостям.

У повсякденному житті розпущені індивіди, на перший погляд, не так небезпечні, як агресивні. Ну, слабка людина, така природа! П'є, гуляє, спить півдня, а взагалі нікому не заважає. Однак як тільки нестримні бажання розпущеної людини не можуть вчасно наситити себе, вона дуже легко перетворюється в самого злісного і жорстокого агресора. Злостивість і боягузтво, лінь і невтомність в насильстві часто поєднуються між собою. Розпущені люди не гидують ні крадіжками, ні вбивством заради того, щоб задовольнити свої ненаситні бажання, а обман, брехня, підступність для них звичайна справа.

Таким чином, два різновиди морального зла тісно пов'язані один з одним і переплітаються між собою.

Походження зла.

Філософи з давніх часів ставили перед собою питання: звідки взялося зло? Чому воно обступає нас з усіх боків і в об'єктивних, і в суб'єктивних формах?

Філософська думка XVII-XVIII століть укорінює моральне і соціальне зло в людській природі. Такі знамениті автори як Т. Гоббс та І. Кант вважають людину за своєю природою егоїстичною і злою, що прагне відтіснити інших людей від благ, і, можливо, ще й потішитися над їх стражданнями.

У філософсько-соціологічній концепції К. Маркса моральне і соціальне зло тісно пов'язується з існуванням приватної власності, а її знищення повинно стати основою для повсюдного виправлення норів і встановлення гармонії між людьми.

Безрелігійні версії походження зла - досить пізні явище в історії етики, і за обсягом своїм вони завжди займали дуже скромне місце в людській думці.

Одна з релігійних версій – це уявлення про морально-онтологічну подвійність, яка є основою світобудови.

Цю версію розвивав і відстоював зороастризм, або маздеїзм - стародавнє учення персів. Згідно з ученням пророка Заратуштри (грецька форма - Зороастр), біля витоків світобудови стоять два рівноправних могутніх духи - добрий бог Ахурамазда (Ормузд) і злий - Анхра-Майнью (Аріман). Ахурамазда створив все добре, чисте, розумне, його противник - все зле, нечисте і шкідливе. Ахурамазда підтримує життя, творить родючі землі, воду, сяючий вогонь: його житло на небі. Анхра-Майнью створив смерть, пустелю, безпліддя, і живе він під землею. Але найголовніше те, що між богами йде непримиренна боротьба, в якій добро і зло не просто борються, а змішуються, переплутуються одне з одним, і стає дуже важко відокремити одне від іншого. Наш світ - змішання і взаємопроникнення добра і зла. Звичайно, в перспективі добро повинно перемогти, але Ахурамазда не може володіти силами зла, він може тільки невтомно їм протистояти.

Для християнства зло принципово вторинне, тому що світ твориться одним-єдиним Богом, виявленим в трьох особах. Бог є Благо і Буття, він творить світ через любов, тому зло не може бути притаманне його дітищу. Однак звідки ж воно тоді взялося? Якщо Бог - абсолютне добро, безущербне благо, то чому навколо стільки страждань? Може бути, Господь все-таки злий? Ні, це виключено. Але тоді, можливо, він не всесильний і не впорався з якимись злими початками, що виникли незалежно від його волі? Це припущення теж відпадає, бо Всевишній всюди суцільний і всемогутній, світ знаходиться під його невсипущим контролем, і жодна волосина не впаде з голови людини без волі Божої ... Тоді звідки ж ненависть і жорстокість? Так в християнській філософії століттями обговорюється проблема теодицеї - боговиправдання в питанні про наявність у світі зла.

Одне з рішень цієї проблеми знову призводить від монотеїзму до якогось варіанту подвійності світу. Відповідно до нього, Бог творить світ з Нічого, і негативна природа Ніщо домішується до скоєного Божого творіння, породжуючи тимчасовість, смертність, старіння і інші погані речі, включаючи всі види морального зла. Однак це пояснення може навести на думку, ніби Ніщо - це явище, яке не підвладне Богу ...

Щоб уникнути такого непотрібного казусу, теологія пропонує інше пояснення походження зла: зло породжене гординою і невірним вживанням свободи. Перше, ще «долюдське» зло виникло в результаті заздрості і гордині. Світлий ангел Люцифер, або Денніца, намірився зайняти місце Творця. Саме він і почав боротьбу зі Всевишнім, переманивши на свою сторону цілий сонм нестійких ангелів, які тепер стали прибічниками богоборчої сили. Люцифер зі світлого ангела стає дияволом, претендуючи на чуже місце. Його охоплюють тяжкі пристрасті, властиві моральному злу - жага егоїстичного самоствердження, ворожість до створеного Господом світу, заздрість до найважливішого атрибуту Бога - здатності творити. В тому-то й річ, що диявол - тільки створіння Бога, він не здатний творити сам і вміє тільки красти те, що створюється Богом. Оскільки він сам – створена істота, а не Творець, він принципово вторинний і, в кінцевому рахунку, підпорядкований Божій силі і провидінню.

Причиною, яка зіграла роль пускового механізму зла, стала свобода, яку Господь дав створеним їм духам. І тієї ж свободою він наділив людину. Бог не бажав створювати «зомбі», які були б автоматично покірні його волі. Він створив людину в повному сенсі слова за своїм образом і подобою, наділяючи її свободою і здатністю до любові.

Людині була дана можливість вибирати - віддатися Божій волі або слідувати іншими шляхами, відгукуватися на інші заклики. Адам не витримав іспиту. Він порушив Божественну заборону, піддався спокусі змія, побажав «відати добро і зло», як Всевишній. Свобода і гординя вдруге породили зло, скинувши Адама в тлінний земний світ, де його нащадки сповна скуштували біль, старість, смерть, ненависть і жорстокість.

Версія, що приписує походження зла свободі, знімає з Бога відповідальність за зло і переносить його на створених істот - духів і людей, які виявили бунтарство.

Третя релігійна версія, яка пояснює наявність зла у світі - найдавніша. Вона сходить до ведичного вчення. Відповідно до нього, зла в світі взагалі немає. Але як же так? - виникає резонне питання. Мудреці стверджують, що зла немає, коли кругом кров, голод, несправедливість? Як можна не помічати настільки явних речей? «Все це бачиться нам, - відповідають східні мислителі, - тому що ми займаємо в світі часткову, партикулярну позицію. У нас обмежена точка зору, і тому наш погляд впирається в ті уявні «недосконалості» буття, які насправді гармонійно вписані в ціле світобудови. Світ можна уподібнити розкішному килиму, в розмаїтому візерунку якого присутні найрізноманітніші нитки, в тому числі і чорні. Без них візерунок не

буде настільки барвистим. Наша часткова позиція змушує нас бачити тільки чорноту, переживати негативні аспекти так, немов вони не є елемент гармонії. Щоб побачити дійсність в її правдивому світлі, треба піднятися над людською особистісною точкою зору, підняти і розширити своє сприйняття до божественної позиції, що обіймає все існуюче, тоді ми переконаємося, що зла немає, що насправді все прекрасно і спокійно, чудово і абсолютно » .

Добро і зло в релігійній і безрелігійній свідомості.

Безрелігійна людина - це людина, що живе інтересами емпіричного буденного світу. Для безрелігійної свідомості добро - це те, що сприяє процвітання реальному, чуттєво-конкретному людському роду і конкретних індивідів, що його складають. Людина сита, здорова, гармонійно фізично розвинена і така, що вміє отримувати найрізноманітніші радості від життя, в тому числі і почуттєві задоволення, - це ідеал безрелігійної свідомості.

Згідно з цими уявленнями виглядає в світській свідомості зло. Воно пов'язане з матеріальною бідністю, відсутністю фізичного і психічного комфорту, утиском чуттєвості, з хворобами і стражданнями. Фізичний біль - зло, і душевний біль - теж. Від них треба позбавлятися, лікуватися.

У корені іншим є уявлення про вище благо, властиве релігійній свідомості. Розглянемо його перш за все на прикладі християнства. Істинне благо - це поєднання людини з Богом. Тому добром є те, що направляє людину до Всевишнього, що веде її по важкому шляху роз'єднання з матеріальним чуттєвим світом і до злиття з духовним Абсолютом. Звідси випливає, що все, що відволікає від Господа, що веде людину в конкретику матеріального буття - зло.

Діалектика добра і зла:

Зазначимо ряд змістовних позицій, які яскраво демонструють, наскільки складними і неоднозначними є людські уявлення про добро і зло.

1. Добро і зло по-різному розуміються в різних культурах. Якщо прийняти умовний поділ культурних регіонів на Захід і Схід, ми негайно виявимо кардинальні розбіжності в моральних оцінках одних і тих же явищ, що виникають з різних історичних традицій і ментальних установок. На Заході високо морально оцінюється прагнення людини до індивідуальності, унікальності і своєрідності. Бути неповторною особистістю і заявити про себе на повний голос - благо, це гідно похвали і наслідування. На Сході, навпаки, не прийнято випинати себе, тут морально схвалюється вміння бути добре пристосованим до колективу, вписаним в спільність, бути одним з «коліщаток» її внутрішнього механізму.

2. Уявлення про добро і зло різняться і по епохам. Сучасна ринкова економіка з її демократією, яка визначає вигляд XX ст., в корені змінила багато моральних оцінок, які протягом століть і тисячоліть були характерні для заснованого на традиції суспільства минулого. Якщо раніше при патріархальному укладі найбільшою моральною цінністю було слідування традиціям минулих поколінь, відтворення способу життя і орієнтирів, що належали батькам і дідам, то тепер такою цінністю стало творче

переосмислення традицій, відмова від чималої їх частини, творення нового способу життя і нових ідеалів.

3. Те, що є безперечним добром для людини або групи, з якою він себе ідентифікує (сім'я, соціальний шар, етнос і тощо), може бути настільки ж недвозначним злом для інших людей або іншої групи. Яскравий тому приклад - перемога у війні. Переможці вважають її добром, радіють їй, прославляють своїх лідерів, не дивлячись на понесені втрати. А переможені бачать в своєму програші зло, втрати, економічний, фізичний і моральний збиток.

4. Те, що ми звикли вважати безсумнівним злом, при деяких обставинах оцінюється людьми як добро. Це відноситься перш за все до вбивства. У священних книгах різних народів присутня заповідь «не убий». Ця заповідь забороняє позбавляти іншого життя, підкреслюючи, що життя – саме велике благо. Однак люди вбивають, і часто їх поведінка розцінюється як добро.

Вбиває кат, який виконує смертний вирок, винесений жорстокому злочинцеві. Вважається, що він робить добру справу, реалізуючи справедливість: той, хто злочинно губив невинних, повинен бути позбавлений власного життя, щоб уникнути нових жертв і щоб інші не наважилися таке діяти.

Вбиває солдат на війні і генерал, що віддає накази. Вбиває людина, на якого скоєно напад, він захищає себе від смерті, і таке вбивство при самообороні не характеризується як зло. Таким чином, заборона на вбивство починає розпливатися ...

5. Одне і те ж явище може в одному випадку виступати як добро, а в іншому як зло. Так, наука нерідко отримує протилежні моральні оцінки. З одного боку, наука розглядається як велике благо для людства. Вона дозволяє створити зручності, збільшити матеріальний добробут, позбавляє людей від страшних хвороб, подовжує життя, дозволяє раціонально використовувати простір і час. З іншого боку, наука виступає як породження пекла. Вона створює техніку, відчужує людей від природи і від самих себе, зброю масового знищення, безцеремонно втручається в людський організм, перекроює його на новий лад. У цьому своєму вигляді вона – зло...

6. Взаємоперехід добра і зла відбувається при порушенні міри. Інтенсифікація конкретного стану, переживання або відносини переводить його в свою протилежність, робить чесноту пороком. Грань між чеснотою і пороком, позитивною і негативною особистісною якістю буває при цьому досить хиткою, її не завжди можна відразу визначити. Так, прекрасна якість щедрість може легко перейти в марнотратство, скромність - в самоприниження, гідність - в гординю. Доброта при її некритичному наросуванні стає безхребетністю і безпринципністю, спокій робиться байдужістю, а вірність - раболіпством.

Є ще один важливий момент, пов'язаний з порушенням міри. Це принципове ненасильництво добра, але вже не в сенсі його боротьби зі злом, а в сенсі його пропонування іншим людям. Добро не можна нав'язувати насильно, як то кажуть, «надагати на голову». Добро можна тільки

пропонувати, агітувати інших за прийняття деяких істин або дій як добрих, цінних і корисних. Не можна сказати людям: «Ми вас зараз насильно ошаслиavimo». Запропоноване ким-небудь добро люди повинні прийняти самі, чуйно зв'ряючи, чи відповідає щедра пропозиція їх власним інтересам.

7. Останній момент, на який потрібно звернути увагу, кажучи про складні взаємні переходи добра і зла, - це ілюзії, які виникають щодо того, що відбувається.

- Люди можуть щиро вірити, що творять добро, в той час як їх дії об'єктивно обертаються злом. Так, щиро люблячі батьки, які бажають своєму чаду тільки добра, можуть настільки захистити його від життя з її проблемами, що дитина вийде в дорослість зовсім невідготовленою до реальних людських відносин. Або, навпаки, занадто сучасні і ліберальні тато з мамою принципово надають своїй дитині повну самостійність, до якої він поки не готовий.

- Явища, які на перший погляд видаються абсолютно явним злом, можуть насправді виявитися добром. Наприклад, лікування, яке проводить лікар, не завжди приємно, часто воно заподіює біль і незручності, але його результатом буде здоров'я. Ліки можуть бути гіркими, але корисними. Суворе виховання, коли від людини вимагають дисципліни, праці, приборкання власних примх, загартовують його душу і тіло, дає добрі плоди: виростає особистість, здатна керувати собою, самостійна, сильна, яка володіє витримкою, так необхідною в житті. Однак тут, як і в усьому іншому, не можна перевищувати міри.

Таким чином, добро і зло слід розглядати діалектично, намагаючись усвідомити міру добра, за межами якої воно стає злом. Критерій розуміння добра і зла - у визнанні абсолютної цінності життя і самоцінності індивідуальності. Ця схема має безліч відтінків і смислів, пов'язаних з естетичною привабливістю зла і його витонченими моральними проявами, з можливістю вибору зла вільною людиною.

Проблема боротьби добра і зла.

Взаємна непереможність добра і зла не означає, що їх боротьба безглузда і не потрібна. Сенс цієї боротьби в тому, щоб усіма можливими засобами зменшувати «кількість» зла і збільшувати «кількість» добра в світі, а головне питання - якими способами і шляхами досягти цього.

3. Насильство і ненасильство.

Основна суперечка ведеться між прихильниками боротьби зі злом з позиції сили і прихильниками етики ненасильства, що базується на ідеї непротивлення злу насильством. Тут ненасильство розглядається як найбільш дієвий і адекватний засіб протистояння злу, як єдино можливий реальний шлях до справедливості, бо всі інші шляхи виявилися неефективними.

Тема про непротивлення злу насильством залишається важливою і завжди актуальною у зв'язку з моральною заборорою на вбивство. Як боротися зі злом, якщо не його ж власними методами? Чи можна просто зберегти себе, не дозволити себе знищити, коли зло активно і озброєне? Чи не станеться так,

що всі добрі праведники просто впадуть жертвою чужих розгнuzданих пристрастей, чужий нестримною руйнівності? Бути може, добро все ж «має бути з кулаками»?

Основні принципи етики ненасильства.

По-перше, відповідаючи на зло насильством, ми не перемагаємо зло, так як не стверджуємо добро, а, навпаки, збільшуємо кількість зла в світі.

По-друге, ненасильство розриває «зворотню логіку» насильства, що породжує ефект «бумеранга зла» (Л. Толстой), згідно з яким скоєне тобою зло обов'язково повернеться до тебе.

По-третє, вимога ненасильства веде до торжества добра, оскільки сприяє вдосконаленню людини.

По-четверте, не відповідаючи на зло насильством, ми протиставляємо злу не слабкість, а силу, бо «підставити щок» важче, ніж просто «дати здачі».

Таким чином, ненасильство - не заохочення зла і не боягузтво, але здатність гідно протистояти злу і боротися з ним, не гублячи себе і не опускаючись до рівня зла.

Прихильники насильницької форми боротьби зі злом, не рахуючи насильство позитивним явищем, призводять проте свої аргументи.

По-перше, насильство вони розцінюють скоріше як вимушену необхідність, ніж як бажаний стан. Головний їхній аргумент на захист насильства - безкарність зла в умовах ненасильства.

По-друге, недолік етики ненасильства її противники бачать в її занадто ідеалізованому, на їх погляд, уявленні про людину. Насправді в основі концепції ненасильницької боротьби лежить визнання моральної подвійності природи людини - єдності в ній і доброго, і злого начал.

Це передбачає певну стратегію і тактику боротьби зі злом, мета якої - посилення і примноження добра. Якщо насильство спрямоване на придушення або знищення противника і лише тимчасово заглушає конфлікт, то стратегія і тактика ненасильницької боротьби спрямовані на усунення самої основи конфлікту. Таким чином, прихильники ненасильства беруть на себе відповідальність за зло, проти якого борються і долучають «ворогів» до того добра, в ім'я якого ведеться боротьба.

В історії відомий лише один випадок, коли цілий народ здобув справедливую перемогу над противником за допомогою ненасильницьких методів. Це була історія звільнення Індії від англійських колонізаторів. Ненасильницьку боротьбу очолив Мохандас Карамчанд Ганді - щирий прихильник мирних і безкровних методів. Він організував пасивний опір колонізаторам в такому масштабі, що вони змушені були піти з країни, де будь-яка їхня діяльність була паралізована відмовою населення співпрацювати. Але це, мабуть, і єдиний приклад.

Згодом сам Ганді, його дочка і його онук стали жертвами терористичних актів - зло показало свою непримиренність. Здається, в сучасному світі поки не можна зовсім обійтися без насильства при протистоянні злу, але, по

можливості, його треба зводити до мінімуму. Інакше добра справа, рясно полита кров'ю, сама обернеться в зло.